

NEKE TIPOLOŠKE OZNAKE NA SLAVONSKIM BANSKIM DENARIMA KOVANIM ZA STJEPANA V. (1270.-1272.)

Autor se u ovom radu bavi proučavanjem slavonskih banskih denara kovanih za Stjepana V. (1270.-1272.). Posebnu pozornost pridao je licu tih kovanica, odnosno tekstu legende. Uočio je određenu tipizaciju u kovničkim oznakama unutar teksta, a i pojedinih slova na tim denarima.

Za svoje kratke vladavine, tek nešto više od dvije godine, kralj Stjepan V. dao je iskovati znatnu količinu slavonskih banskih denara. Brojnost njegovih denara vidljiva je po nalazima, u društvenim i privatnim zbirkaama ili pak po učestalom pojavljivanju na raznim aukcijama. Zavidan je također broj tipova i varijanti njegovih denara. To je još neobičnije zato što se u Slavoniji kovalo samo od blagdana Sv. Martina (11. studenoga) do kraja godine. Kralj Bela IV. umro je 3. svibnja 1270., a Stjepan V. u svojoj 33. godini 6. kolovoza 1272., dakle Stjepan je mogao kovati samo 1270. i 1271. godine. Za cijelo vrijeme Stjepanove vladavine slavonski ban bio je Joakim Pectari. U to vrijeme nema poznatih *DVCIS* primjeraka, odnosno herceška kovnica nije postojala, pa se može logično zaključiti da je za te denare bio odgovoran ban Joakim.

Uzimajući u obzir te spoznaje, broj sačuvanih denara u raznim tipovima i varijantama zaista je impresivan.

Stjepanovi denari dijele se na četiri osnovna tipa, ovisno o siglama na njihovom naličju. Postoji tip S-R sa cirkumfleksom¹ i bez njega te tip R-S sa cirkumfleksom i bez njega. Dodatna podjela proizlazi iz varijanti elementa polumjeseca na naličju denara, a to mogu biti „prazan“ polumjesec, ili polumjesec s točkicom (kružić ili piknja), ljiljan ili četiri sitne točkice (piknje).

Proučavajući denare Stjepana V. uočio sam još neke varijacije koje ti denari imaju, a dosad se nisu proučavale.

Sva dosadašnja tipizacija tih denara zasnivala se na elementima koji se pojavljuju na naličju, stoga sam se usredotočio na promatranje lica tih denara.

Prvo sam primijetio specifične kovničke oznake u prostoru među slovima teksta legende. Uočio sam da postoji određena pravilnost u smještaju tih oznaka na većini promatranih kovanica. Interesantno je da su se u nekim katalozima² te oznake registrirale u navođenju teksta legende ali im nije pridavana nikakva pozornost.

Na nekim denarima kovanim za Bele IV. postoje identične oznake ali, koliko sam mogao primijetiti, ne na tolikom broju primjeraka. Već na denarima kovanim za Ladislava

¹ Cirkumfleks (lat.), LINGV znak ^ ili ~ iznad slova, kojim se nekoć, osobito u srednjem vijeku, označavala skraćena riječ (lat. *dñs* = *dominus*). U ovom slučaju S-R sa cirkumfleksom za *Stephanus Rex* a R-S sa cirkumfleksom za *Rex Stephanus*.

² Primjerice Ivan Mirnik: *Nalazi slavonskih banovaca*, VAMZ, Zagreb (1991.-92.).

IV. (1272.-1290.) te oznake potpuno nestaju, naime nisam ih pronašao niti na jednom primjerku među više od dvjesto promatranih primjeraka iz različitih zbirki i kataloga, uključujući i denare s legendom: **MONETA REGIS P VNGARIA**.

Smisao spomenutih oznaka nije lako dokučiti. Uloga im nije tek popunjavanje praznog prostora, ali niti razdvajanje riječi unutar legende. U legendi: + **MONETA**:. **REGIS P SLAVONI**:. **A**:. spomenute oznake u obliku tri spojene točke koje podsjećaju na tri listića (slika 1.),

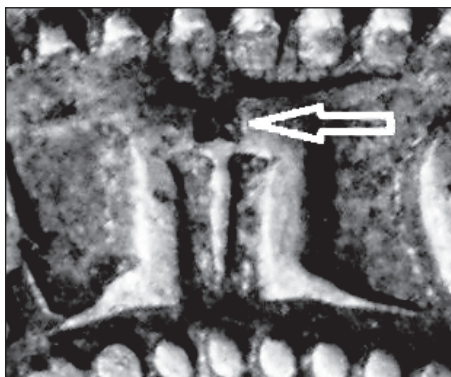

Slika 1.

stoje iza prve riječi: **MONETA** i ispred i iza zadnjega slova legende, slova **A**. Eventualna simbolika ova tri listića moglo bi biti Sveto Trojstvo. Te oznake pronašao sam na svim tipovima denara sa siglami S-R, ali nema ih niti na jednom od promatranih primjeraka sa siglami R-S. Ako se daljnjim proučavanjem to zapažanje potvrdi, moglo bi se zaključiti da su denari sa siglami R-S kovani kasnije, ali nakon njih se na denarima sa siglami L-R, R-L i R-R-L ovaj običaj označavanja potpuno izgubio. Također nije jasno zašto postoji i podjednaki broj denara sa siglami S-R koji unutar legende nema spomenute oznake. Možda su se te oznake postavljale kao kontrola, odnosno kao oznake majstora rezača kalupa ili oficine (radionice) koja je kovala dotične denare. U tom bi slučaju „označeno“ slovo **A** primjericice moglo predstavljati prvu oficinu. Na pojedinim primjercima vide se oznake i na drugim mjestima, ali zbog premalog broja takvih primjeraka zasad nisam mogao ništa zaključiti o njima.

Izgled i stil kovanja Stjepanovih denara prilično je standardan. Proučavajući slova u tekstu legende, uočio sam da su ona vrlo ujednačeno izrađena i tipizirana. Ovom prilikom prikazat ću to na dva slova legende na kojima se to najbolje primjećuje. To su slovo **M** i slovo **R**. Ta slova nisam slučajno izabrao, naime njih sam uz slovo **S** najviše proučavao i na drugim tipovima slavonskih banskih denara, jer sam primijetio veliki broj varijacija. Ujedno, to su i početna slova svake riječi unutar teksta legende, što za ovaj tip proučavanja nije nevažno. Spomenuta slova **M** i **R** istoga su tipa u više od 90 % promatranih primjeraka. To je vrlo neobično za slavonske banske denare. Razlog toj pojavi vidim upravo u kratkom razdoblju u kojem su se ti denari kovali. To je u svakom slučaju smanjilo broj potencijalnih rezača kalupa koji bi, da ih je bilo više, prouzročili i određene varijante u rezanju tipa slova.

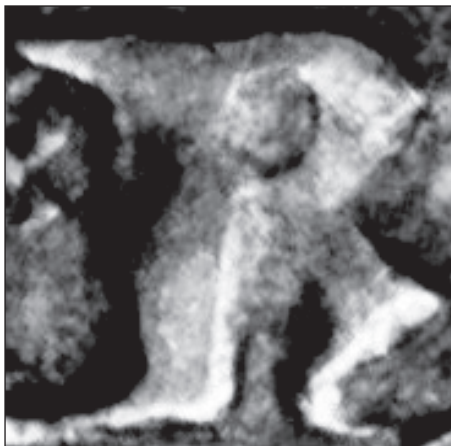
Slovo **M** na gotovo svim primjercima oštih je i produženih završetaka osnovnih stupova, a srednji je stup kraći od osnovnih te je vrlo tanak i zašiljen prema svom donjem kraju. No, specifičnost toga tipa slova **M** je kvadratna središnja osnova s koje se spušta središnji stupić (slika 2.).

Slika 2.

Važno je napomenuti da taj tip slova **M** gotovo potpuno nestaje na denarima Ladislava IV.,³ na kojima vidimo više tipova slova **M**, a zanimljivo je da su to tipovi koji se pojavljuju na denarima Bele IV. sa siglami: **ptica-ptica** i **h-R**.

Na gotovo svim denarima Stjepana V. u tekstu legende vidimo isti „koljenasti“ tip slova **R** (slika 3.).

Slika 3.

³ Naišao sam samo na jedan primjerak među promatranom skupinom.

Na dva primjerka koji nemaju opisane tipove slova postoje i drugi elementi po kojima su različiti.

Slika 4. av.

Slika 4. rv.

Slika 4. prikazuje primjerak Stjepanova denara na kojem se vidi velik broj odstupanja od dosad opisivanih obilježja. Osim tipa slova **M** koji je karakterističan za kasnije slavonske banske denare, vidi se i vrlo neuobičajeno slovo **T** koje svojim oblikom podsjeća na brojku **3**. Tu su i neobične kovničke oznake, koje se nalaze na netipičnim položajima, a koje su na slici označene strelicama.

Slika 5. av.

Slika 5. rv.

Slika 5. prikazuje denar na čijem je licu tekst legende izrezan vrlo nemušto, s mnogo deformacija slova u odnosu na tipizirane primjerke. Slova **M** i **R** nemaju tipičan izgled. Slovo **S** izrađeno je gotovo neprepoznatljivo. I na naličju te kovanice vide se neke netipičnosti. Takva je oznaka unutar polumjeseca, koja izgleda više kao kvadrat nego kao kružić. Lijeva glava pod prečkom križa smještena je prenisko pa dodiruje vanjski biserni krug, a vrh križa ima neuobičajen kružni završetak.

Ovim radom želio sam skrenuti pozornost na smjer kojim bi se trebala kretati buduća proučavanja slavonskih banskih denara. Takva minuciozna proučavanja nisu jednostavna, jer se moraju provoditi na velikom broju primjeraka do kojih zbog njihove

disperzije nije lako doći, no tek cjelovitim uvidom u problematiku mogu se donositi referentni zaključci.

LITERATURA

- Dolenec, Irislav*, Hrvatska numizmatika od početka do danas, Prvi hrvatski bankovni muzej Privredne banke Zagreb, Zagreb, 1993.
- Mirnik, Ivan*, Nalazi slavonskih banovaca, VAMZ, 3.S., XXIV-XXV, Zagreb, 1991.-1992.
- Nuber, C. F.*, Prinos kronologiji slavonskih banovaca, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1897., Sarajevo 1897.
- Rengjeo, Ivan*, Početak kovanja slavonskih banovaca (ponovno objavljeno), Obol, 30., Zagreb, 1977.
- Rengjeo, Ivan*, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1959.
- Székeley, György V.*, Slawonische bannal Münzprägung, Dissertationes archaeologicae, Ser. II., No. 8., 1980., Budapest.
- Truhelka, Ćiro*, Slavonski banovci (Prinos hrvatskoj numismatici), Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1897., Sarajevo, 1897.

SUMMARY

SOME TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SLAVONIAN BANAL DENARS MINTED BY KING STJEPAN V (1270-1272)

The author studies Slavonian banal denars minted by King Stjepan V (1270-1272). He devotes special attention to the obverse of these coins, the text of the legend. He notices a degree of typification of mint marks and certain letters in the text of these denars.